

Correctievoorschrift HAVO

2025

tijdvak 1

filosofie

Het correctievoorschrift bestaat uit:

- 1 Regels voor de beoordeling
- 2 Algemene regels
- 3 Vakspecifieke regels
- 4 Beoordelingsmodel
- 5 Aanleveren scores
- 6 Bronvermeldingen

1 Regels voor de beoordeling

Het werk van de kandidaten wordt beoordeeld met inachtneming van de artikelen 3.21, 3.24 en 3.25 van het Uitvoeringsbesluit WVO 2020.

Voorts heeft het College voor Toetsen en Examens op grond van artikel 2 lid 2d van de Wet College voor toetsen en examens de Regeling beoordelingsnormen en bijbehorende scores centraal examen vastgesteld.

Voor de beoordeling zijn de volgende aspecten van de artikelen 3.21 t/m 3.25 van het Uitvoeringsbesluit WVO 2020 van belang:

- 1 De directeur doet het gemaakte werk met een exemplaar van de opgaven, de beoordelingsnormen en het proces-verbaal van het examen toekomen aan de examinerator. Deze kijkt het werk na en zendt het met zijn beoordeling aan de directeur. De examinerator past de beoordelingsnormen en de regels voor het toekennen van scorepunten toe die zijn gegeven door het College voor Toetsen en Examens.
- 2 De directeur doet de van de examinerator ontvangen stukken met een exemplaar van de opgaven, de beoordelingsnormen, het proces-verbaal en de regels voor het bepalen van de score onverwijld aan de directeur van de school van de gecommitteerde toekomen. Deze stelt het ter hand aan de gecommitteerde.

- 3 De gecommiteerde beoordeelt het werk zo spoedig mogelijk en past de beoordelingsnormen en de regels voor het bepalen van de score toe die zijn gegeven door het College voor Toetsen en Examens.
De gecommiteerde voegt bij het gecorrigeerde werk een verklaring betreffende de verrichte correctie. Deze verklaring wordt mede ondertekend door het bevoegd gezag van de gecommiteerde.
- 4 De examiner en de gecommiteerde stellen in onderling overleg het behaalde aantal scorepunten voor het centraal examen vast.
- 5 Indien de examiner en de gecommiteerde daarbij niet tot overeenstemming komen, wordt het geschil voorgelegd aan het bevoegd gezag van de gecommiteerde. Dit bevoegd gezag kan hierover in overleg treden met het bevoegd gezag van de examiner. Indien het geschil niet kan worden beslecht, wordt hiervan melding gemaakt aan de inspectie. De inspectie kan een derde onafhankelijke corrector aanwijzen. De beoordeling van deze derde corrector komt in de plaats van de eerdere beoordelingen.

2 Algemene regels

Voor de beoordeling van het examenwerk zijn de volgende bepalingen uit de regeling van het College voor Toetsen en Examens van toepassing:

- 1 De examiner vermeldt op een lijst de namen en/of nummers van de kandidaten, het aan iedere kandidaat voor iedere vraag toegekende aantal scorepunten en het totaal aantal scorepunten van iedere kandidaat.
- 2 Voor het antwoord op een vraag worden door de examiner en door de gecommiteerde scorepunten toegekend, in overeenstemming met correctievoorschrift. Scorepunten zijn de getallen 0, 1, 2, ..., n, waarbij n het maximaal te behalen aantal scorepunten voor een vraag is. Andere scorepunten die geen gehele getallen zijn, of een score minder dan 0 zijn niet geoorloofd.
- 3 Scorepunten worden toegekend met inachtneming van de volgende regels:
 - 3.1 indien een vraag volledig juist is beantwoord, wordt het maximaal te behalen aantal scorepunten toegekend;
 - 3.2 indien een vraag gedeeltelijk juist is beantwoord, wordt een deel van de te behalen scorepunten toegekend in overeenstemming met het beoordelingsmodel;
 - 3.3 indien een antwoord op een open vraag niet in het beoordelingsmodel voorkomt en dit antwoord op grond van aantoonbare, vakinhoudelijke argumenten als juist of gedeeltelijk juist aangemerkt kan worden, moeten scorepunten worden toegekend naar analogie of in de geest van het beoordelingsmodel;
 - 3.4 indien slechts één voorbeeld, reden, uitwerking, citaat of andersoortig antwoord gevraagd wordt, wordt uitsluitend het eerstgegeven antwoord beoordeeld;
 - 3.5 indien meer dan één voorbeeld, reden, uitwerking, citaat of andersoortig antwoord gevraagd wordt, worden uitsluitend de eerstgegeven antwoorden beoordeeld, tot maximaal het gevraagde aantal;
 - 3.6 indien in een antwoord een gevraagde verklaring of uitleg of afleiding of berekening ontbreekt dan wel foutief is, worden 0 scorepunten toegekend tenzij in het beoordelingsmodel anders is aangegeven;

- 3.7 indien in het beoordelingsmodel verschillende mogelijkheden zijn opgenomen, gescheiden door het teken /, gelden deze mogelijkheden als verschillende formuleringen van hetzelfde antwoord of onderdeel van dat antwoord;
- 3.8 indien in het beoordelingsmodel een gedeelte van het antwoord tussen haakjes staat, behoeft dit gedeelte niet in het antwoord van de kandidaat voor te komen;
- 3.9 indien een kandidaat op grond van een algemeen geldende woordbetekenis, zoals bijvoorbeeld vermeld in een woordenboek, een antwoord geeft dat vakinhoudelijk onjuist is, worden aan dat antwoord geen scorepunten toegekend, of tenminste niet de scorepunten die met de vakinhoudelijke onjuistheid gemoeid zijn.
- 4 Het juiste antwoord op een meerkeuzevraag is de hoofdletter die behoort bij de juiste keuzemogelijkheid. Als het antwoord op een andere manier is gegeven, maar onomstotelijk vaststaat dat het juist is, dan moet dit antwoord ook goed gerekend worden. Voor het juiste antwoord op een meerkeuzevraag wordt het in het beoordelingsmodel vermelde aantal scorepunten toegekend. Voor elk ander antwoord worden geen scorepunten toegekend. Indien meer dan één antwoord gegeven is, worden eveneens geen scorepunten toegekend.
- 5 Een fout mag in de uitwerking van een vraag maar één keer worden aangerekend, tenzij daardoor de vraag aanzienlijk vereenvoudigd wordt en/of tenzij in het beoordelingsmodel anders is vermeld.
- 6 Een zelfde fout in de beantwoording van verschillende vragen moet steeds opnieuw worden aangerekend, tenzij in het beoordelingsmodel anders is vermeld.
- 7 Indien de examinerator of de gecommiteerde meent dat in een examen of in het beoordelingsmodel bij dat examen een fout of onvolkomenheid zit, beoordeelt hij het werk van de kandidaten alsof examen en beoordelingsmodel juist zijn. Hij kan de fout of onvolkomenheid mededelen aan het College voor Toetsen en Examens. Het is niet toegestaan zelfstandig af te wijken van het beoordelingsmodel. Met een eventuele fout wordt bij de definitieve normering van het examen rekening gehouden.
- 8 Scorepunten worden toegekend op grond van het door de kandidaat gegeven antwoord op iedere vraag. Er worden geen scorepunten vooraf gegeven.
- 9 Het cijfer voor het centraal examen wordt als volgt verkregen.
Eerste en tweede corrector stellen de score voor iedere kandidaat vast. Deze score wordt meegedeeld aan de directeur.
De directeur stelt het cijfer voor het centraal examen vast op basis van de regels voor omzetting van score naar cijfer.

NB1 *T.a.v. de status van het correctievoorschrift:*

Het College voor Toetsen en Examens heeft de correctievoorschriften bij regeling vastgesteld. Het correctievoorschrift is een zogeheten algemeen verbindend voorschrift en valt onder wet- en regelgeving die van overheidswege wordt verstrekt. De corrector mag dus niet afwijken van het correctievoorschrift.

NB2 *T.a.v. het verkeer tussen examinerator en gecommiteerde (eerste en tweede corrector):*
Het aangeven van de onvolkomenheden op het werk en/of het noteren van de behaalde scores bij de vraag is toegestaan, maar niet verplicht. Evenmin is er een standaardformulier voorgeschreven voor de vermelding van de scores van de kandidaten. Het vermelden van het schoolexamencijfer is toegestaan, maar niet verplicht. Binnen de ruimte die de regelgeving biedt, kunnen scholen afzonderlijk of in gezamenlijk overleg keuzes maken.

NB3 *T.a.v. aanvullingen op het correctievoorschrift:*

Er zijn twee redenen voor een aanvulling op het correctievoorschrift: verduidelijking en een fout.

Verduidelijking

Het correctievoorschrift is vóór de afname opgesteld. Na de afname blijkt pas welke antwoorden kandidaten geven. Vragen en reacties die via het Examenloket bij de Toets- en Examenlijn binnenkomen, kunnen duidelijk maken dat het correctievoorschrift niet voldoende recht doet aan door kandidaten gegeven antwoorden. Een aanvulling op het correctievoorschrift kan dan alsnog duidelijkheid bieden.

Een fout

Als het College voor Toetsen en Examens vaststelt dat een centraal examen een fout bevat, kan het besluiten tot een aanvulling op het correctievoorschrift.

Een aanvulling op het correctievoorschrift wordt door middel van een mailing vanuit Examenblad.nl bekendgemaakt. Een aanvulling op het correctievoorschrift wordt zo spoedig mogelijk verstuurd aan de examensecretarissen.

Soms komt een onvolkomenheid pas geruime tijd na de afname aan het licht. In die gevallen vermeldt de aanvulling:

- Als het werk al naar de tweede corrector is gezonden, past de tweede corrector deze aanvulling op het correctievoorschrift toe.
en/of
- Als de aanvulling niet is verwerkt in de naar Cito gezonden Wolf-scores, voert Cito dezelfde wijziging door die de correctoren op de verzamelstaat doorvoeren.

Dit laatste gebeurt alleen als de aanvulling luidt dat voor een vraag alle scorepunten moeten worden toegekend.

Als een onvolkomenheid op een dusdanig laat tijdstip geconstateerd wordt dat een aanvulling op het correctievoorschrift ook voor de tweede corrector te laat komt, houdt het College voor Toetsen en Examens bij de vaststelling van de N-term rekening met de onvolkomenheid.

3 Vakspecifieke regels

Voor dit examen zijn geen vakspecifieke regels vastgesteld.

4 Beoordelingsmodel

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

Opgave 1 Hobbits, Hooligans en Vulcans

1 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg dat Plato's verdeling in drie groepen voortkomt uit zijn mensbeeld: de verdeling in drie groepen komt voort uit Plato's driedeling van de ziel, waarbij de rede, het gemoed en de begeerte ieder hun eigen functie hebben 1
- een uitleg dat Plato Vulcans ideale heersers zou vinden: volgens Plato moet politieke macht samenvallen met filosofische wijsheid, Vulcans denken rationeel/filosofisch na over politiek 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Plato trekt een parallel tussen de drie delen van de ziel en de functie van mensen in de maatschappij. De ziel bestaat uit de rede, het gemoed en de begeerte. Redelijke mensen moeten volgens Plato leidinggeven, moedige mensen moeten de staat bewaken en mensen met voornamelijk lagere behoeften moeten werken. 1
- Plato zou Vulcans ideale heersers vinden. Volgens hem moet politieke macht namelijk samenvallen met filosofische wijsheid. Net zoals de koning-filosofen, denken de Vulcans rationeel en filosofisch na over politiek. 1

2 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat een argumentatie voor Brennans opvatting in tekst 2 dat kiezers onvoldoende kennis hebben om deel te nemen aan politiek, met twee van de volgende redenen van Schumpeter dat de rationaliteit van mensen afneemt in hun rol als burger, door:

- groepsdruk
- invloed van het onderbewuste
- afstand tot politieke besluiten
- tekort aan persoonlijke invloed

voorbeeld van een goed antwoord:

- De gewone burger ervaart een grote afstand tot politieke besluiten. Door die grote afstand weten mensen vaak niet eens wie politiek gezien de macht heeft. Zonder dat soort algemene kennis heeft het geen zin om deel te nemen aan politiek. 1
- Er zijn ook allerlei irrationele invloeden die grip krijgen op de kiezer. Zo kan deze zich laten leiden door het onderbewuste. Door reclame voor digitale beveiliging van je huis en deurbellen met camera, kun je bijvoorbeeld de indruk krijgen dat het in een land onveiliger is geworden, terwijl dit helemaal niet het geval hoeft te zijn. Kiezers hebben dus niet de kennis die nodig is om deel te nemen aan politiek. 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

3 maximumscore 1

Een goed antwoord bevat een uitleg dat in Schumpeters model van democratie als markt democratische participatie van burgers wel nodig is: anders kan er geen sprake zijn van een strijd om stemmen / concurrentie.

voorbeeld van een goed antwoord:

In Schumpeters model van democratie als markt draait democratie om de strijd om stemmen. Burgers zijn dus nodig als kiezers, zodat er een strijd om stemmen plaatsvindt en er sprake is van concurrentie.

4 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg van Schumpeters kritiek op het democratische ideaal van Mill en Rousseau: democratie drukt geen volkswil/algemeen nut/algemeen belang/gedeeld goed uit, omdat er tussen burgers altijd verschil van mening is over wat waardevol is 1
- een argumentatie met een van de voordelen van democratie als markt of Schumpeters kritiek op het aannemen van een volkswil/algemeen belang/algemeen nut/gedeeld goed terecht is: onderscheid tussen democratische en niet-democratische regimes / de rol van leiderschap / competitie en het meerderheidsbeginsel / de relatie tussen democratie en individuele vrijheid 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Schumpeter vindt de opvattingen van Mill en Rousseau over democratie veel te utopisch. Mill gaat bijvoorbeeld uit van een gedeelde opvatting van het goede in de vorm van het grootste geluk. Schumpeter gelooft niet dat een democratie zoiets tot uitdrukking kan brengen, omdat er altijd verschillende ideeën zullen zijn over wat waardevol is. 1
- Ik ben het eens met Schumpeters kritiek. Mill denkt veel te idealistisch over democratie. Op papier klinkt het mooi om uit te gaan van het grootste geluk voor de grootste groep, maar in werkelijkheid is dat helemaal niet zo makkelijk te bepalen. Volgens mij heeft Mill daarbij te weinig aandacht voor de cruciale rol die leiderschap speelt in een democratie. Uiteindelijk is dat bepalend in een democratie en niet een gedeelde opvatting van het goede in de vorm van algemeen nut, zoals Mill denkt. 1

of

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

- Ik ben het niet eens met Schumpeters kritiek. Schumpeter is veel te pessimistisch. Hij stelt dat zijn model als voordeel heeft dat je een goed onderscheid kunt maken tussen democratische en niet-democratische regimes, omdat ook niet-democratische regimes een beroep kunnen doen op een volkswil. Ik vind dat geen sterk punt. Een dictator en een democratische politicus kunnen inderdaad allebei namens het volk spreken. Maar het is juist dan duidelijk dat ze dat op een totaal andere manier doen. Volgens mij hebben we juist idealen nodig om te zien waar democratie om draait.

1

5 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat een argumentatie over Brennans opvatting dat Hobbits niet betrokken moeten worden bij politiek, met twee van de volgende kritiekpunten van Mill op een regering van experts:

- het is onmogelijk dat een regering van experts alle informatie heeft
- een democratisch systeem is doordachter en beter geïnformeerd, omdat alle mensen hun stem kunnen laten horen
- bij een regering van experts ontstaat passiviteit

voorbeeld van een goed antwoord:

- Ik ben het eens met Brennans standpunt dat Hobbits niet betrokken moeten worden bij politiek. Mill is een voorstander van democratie, omdat hij denkt dat een democratie beter geïnformeerd en doordachter zal zijn dan een regering van experts. Maar als Hobbits zich gaan gedragen als Hooligans dan gaat dat argument niet op. Meer informatie betekent dan niet per se betere informatie. En meerdere perspectieven hebben alleen zin wanneer mensen dat ook van elkaar accepteren en van elkaar willen leren. Dat geldt niet voor de fanatieke Hooligans. Het is dus helemaal niet wenselijk dat alle mensen hun stem laten horen en meedoen in een democratie. Misschien is het juist goed dat sommige mensen zoals de Hobbits, wat passiever en minder betrokken zijn bij politiek, zodat de mensen met kennis van zaken de discussies kunnen voeren. Ik vind dat Mill dat onterecht als iets negatiefs wegzet. We hoeven niet allemaal Vulcans te zijn.

2

of

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

- Ik ben het niet eens met Brennans standpunt. Ik denk dat hij een karikatuur maakt van de kiezer en daarmee geen recht doet aan de goede kanten van democratie. Je kunt best kritisch zijn op hoe kiezers zich gedragen, maar als je ze niet zou betrekken zoals bij een regering van experts, loop je het risico dat mensen nog ongeïnteresseerder en passiever worden zoals Mill ook laat zien. Daar wordt helemaal niemand beter van. Hobbits moeten ook betrokken worden bij politiek. Het is goed voor de Hobbits zelf als zij zich ontwikkelen en ontplooiën en goed voor de samenleving als geheel, wanneer meer mensen meedoen en betrokken zijn. Juist doordat ze anders naar politiek kijken in vergelijking met de Vulcans, zullen ze andere informatie en perspectieven inbrengen.

2

6 maximumscore 1

Een goed antwoord bevat een argument met Nozicks opvatting en tekst 3 tegen democratie: in een democratie is er verlies van autonomie bij burgers door de macht van de meerderheid.

voorbeeld van een goed antwoord:

Net zoals de medeleerlingen in tekst 3 altijd meer invloed zullen uitoefenen op mijn cijfer dan ikzelf, heerst de meerderheid in een democratie over een groot deel van het leven van een burger. Daardoor verliest de burger zijn autonomie. Democratie is niets anders dan een vorm van slavernij, waarbij de meester alleen veranderd is in een veelkoppige meester.

7 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een definitie van democratie waarbij wordt ingegaan op vrijheid als kernwaarde 1
- een vooronderstelling bij deze definitie 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Democratie is een staatsvorm waarin burgers de vrijheid hebben om te leven onder wetten die ze zelf hebben gekozen. 1
- Een vooronderstelling bij deze definitie is dat alle burgers inspraak moeten hebben gehad omdat de wetten anders niet zelfgekozen zijn. 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

8 maximumscore 1

Een goed antwoord bevat een uitleg dat Brennans epistocratie aansluit bij Mills opvatting van stemrecht: onwetendheid en kennis zouden niet tot gelijk stemrecht moeten leiden.

voorbeeld van een goed antwoord:

In een epistocratie wordt een onderscheid gemaakt tussen mensen met meer of minder kennis. Dat sluit aan bij Mills opvatting over ongelijk stemrecht. Volgens Mill zou het niet goed zijn wanneer onwetendheid gelijkgesteld wordt aan kennis bij het toekennen van stemrecht. De stem van mensen met meer kennis zou daarom volgens Mill zwaarder moeten meetellen. Precies zoals Brennan ook voorstelt.

9 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat een argumentatie over Brennans standpunt dat de democratie in een epistocratie moet veranderen, met twee van de volgende voordelen van democratie volgens Dahl:

- Democratie helpt een regering van kwaadaardige autocraten te voorkomen.
- Democratie garandeert burgers een aantal fundamentele rechten die niet-democratische systemen niet verlenen en niet kunnen verlenen.
- Democratie verzekert burgers een grotere mate van persoonlijke vrijheid dan enig haalbaar alternatief.
- Democratie helpt mensen hun fundamentele belangen te beschermen.
- Alleen een democratische regering kan personen maximaal in staat stellen om de vrijheid tot zelfbeschikking uit te voeren en te leven onder wetten die ze zelf gekozen hebben.
- Alleen een democratische regering kan personen maximaal in staat stellen om morele verantwoordelijkheid te nemen.
- Democratie bevordert menselijke ontwikkeling volwaardiger dan enig haalbaar alternatief.
- Alleen een democratische regering kan een relatief hoge mate van politieke gelijkheid bevorderen.
- Moderne representatieve regeringen voeren geen oorlog met elkaar.
- Landen met democratische regeringen zijn over het algemeen welvarender dan landen met niet-democratische regeringen.

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

voorbeeld van een goed antwoord:

- Ik ben het eens met Brennans opvatting dat democratie moet veranderen. Ik denk dat we beter moeten nadenken over haalbare alternatieven zoals een epistocratie. Ik denk namelijk dat Dahl het iets te rooskleurig voorstelt als hij zegt dat een democratische regering mensen maximaal in staat stelt om morele verantwoordelijkheid te nemen. Juist in een democratie kun je ook níet je verantwoordelijkheid nemen, zoals Brennan laat zien. 1
- Bovendien vind ik dat Brennan terechte kritiek heeft gegeven op de manier waarop mensen zich in een democratie ontwikkelen. Mensen veranderen niet zo snel. Een ongeïnteresseerde Hobbit wordt echt niet opeens een rationele denker. Volgens Dahl zouden alternatieven voor democratie op dit punt tekortschieten, maar ik denk dat Dahl daarbij te veel uitgaat van de bestaande alternatieven. Ook de democratie zelf moet ontwikkeld worden en dus veranderen. 1

of

- Ik ben het niet eens met Brennans opvatting dat democratie moet veranderen. Het alternatief dat hij voorstelt, gaat direct in tegen de manier waarop een democratie juist politieke gelijkheid bevordert. Ik denk dat hij terechte kritiekpunten aankaart, maar vervolgens doorschiet in het alternatief. Zijn epistocratie verschilt nauwelijks van een aristocratie, waarin gelijkheid ver te zoeken is. 1
- Bovendien gaat hij ook voorbij aan de grote mate van vrijheid die burgers hebben in een democratie. Het lijkt me juist een stap achteruit wanneer andere mensen meer te zeggen hebben over het leven van anderen. Ook als zij meer kennis hebben, is het nog altijd een beperking van de vrijheid van een ander. 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

Opgave 2 De Platoschool

10 maximumscore 1

Een goed antwoord bevat een uitleg dat tekst 4 aansluit bij Plato's opvatting dat democratie een negatief effect heeft op het karakter van mensen: democratisering van onderwijs leidt tot 'vrijheid, blijheid', zoals in een democratie ontzag voor autoriteit verloren gaat / democratie een type mens oplevert dat alleen nog maar naar vrijheid streeft / democratie onderbuikgevoelens laat overheersen.

voorbeeld van een goed antwoord:

Volgens Plato heeft democratie een negatief effect op het karakter van mensen. In een democratie draait alles om vrijheid. Mensen worden daar volgens Plato te losbandig van, ze volgen vooral hun onderbuikgevoelens en verliezen uit het oog waar ze van nature het meest geschikt voor zijn. Van Oyens afwijzing van democratisering in het onderwijs sluit daarbij aan. Hij vindt dat het 'vrijheid, blijheid' wordt als leerlingen 'het zelf mogen uitzoeken' en dat wil hij op de Platoschool niet.

11 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een weergave van wat onderwijs voor democratie inhoudt: het promoten van democratie/democratische waarden als vrijheid/gelijkheid/tolerantie 1
- een argument met tekst 4 dat op de Platoschool geen onderwijs door democratie mogelijk is: door het afwijzen van democratisering worden leerlingen niet aangemoedigd om mee te denken over lesstof / leren ze geen democratische vaardigheden 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Onderwijs voor democratie is het promoten van democratie of democratische waarden zoals bijvoorbeeld gelijkheid en tolerantie. 1
- Onderwijs door democratie is erop gericht dat leerlingen worden aangemoedigd om mee te denken over lesstof en democratische vaardigheden aanleren, zoals luisteren en kritisch denken. Dit is op de Platoschool niet mogelijk omdat de leraar de baas is en zaken als 'zelf doen' en 'zelf uitzoeken' worden afgewezen. 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

12 maximumscore 4

Een goed antwoord bevat een argumentatie over de uitspraak in tekst 5 dat onderwijs leerlingen gelijke kansen moet bieden, waarbij wordt ingegaan op:

- Gutmanns opvatting dat ouders niet alleen zeggenschap over onderwijs moeten hebben omdat kinderen ook inwoners van de staat zijn / onderwijs vrijheid van het kind mogelijk moet maken/tolerantie moet aanleren / het kind moet beschermen tegen vooroordelen van ouders 1
- Biesta's opvatting dat school ruimte moet geven aan politiek bestaan: met andere mensen voor altijd in dezelfde wereld leven 1
- het spanningsveld tussen indoctrinatie met een bepaalde invulling van onderwijs en vrijblijvendheid dat elke invulling van onderwijs goed is 1
- het voorbeeld van de Platoschool 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Ik ben het met Gutmann eens dat ouders niet alleen zeggenschap over onderwijs moeten hebben, maar die zeggenschap moeten delen met de staat en onderwijsprofessionals. Dat garandeert volgens mij dat echt alle opvattingen over hoe je het leven invult, ruimte krijgen en dat iedereen op z'n minst leert om daar tolerant in te zijn.

Ik denk dat deze verdeling van zeggenschap bij Gutmann bovendien indoctrinatie tegengaat, omdat niet alleen de staat of de ouders of de leraren bepalen wat leerlingen moeten leren. Zolang ze alle drie zeggenschap hebben, kan nooit slechts één van deze opvattingen dominant worden en indoctrineren. Ook vrijblijvendheid, het idee dat alles wel goed is, is dan niet voor de hand liggend omdat door de drie verschillende invalshoeken op z'n minst tolerantie aangeleerd zal worden.

Ik vind dat onderwijs leerlingen gelijke kansen moet bieden en ben het eens met wat in tekst 5 staat: als ouders te veel zeggenschap krijgen over onderwijs, kunnen leerlingen door ouders geïndoctrineerd worden en ontstaat er ongelijkheid tussen leerlingen van de Platoschool en de leerlingen van andere basisscholen.

Op de Platoschool is duidelijk geen sprake van wat Biesta politiek bestaan noemt. Ik vind dat ruimte om politiek te bestaan op school bijdraagt aan gelijke kansen voor iedereen, omdat je dan leert dat iedereen dezelfde ruimte als jij heeft om te handelen. Die ruimte hebben de leerlingen op de Platoschool niet gehad. Zij hebben niet geleerd hoe de wereld buiten de school functioneert, want ze kunnen bijvoorbeeld niet zelfstandig conflicten oplossen. Ze hebben op de Platoschool dus geen ruimte gehad om te handelen volgens hun eigen ideeën, met het besef dat die ruimte er voor iedereen moet zijn.

4

of

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

- Ik vind dat onderwijs wel voor gelijke kansen voor leerlingen moet zorgen, maar niet dat die kansen ook per se een democratische invulling moeten krijgen. Er mag in het onderwijs wel aandacht zijn voor democratie, maar er mag ook ruimte zijn voor kritiek op democratie en democratische waarden. Ik ben het niet met Gutmann eens en ook niet helemaal met Biesta. Ik vind dat ouders meer zeggenschap over onderwijs zouden moeten hebben dan Gutmann voorstelt. Door ouders zeggenschap te geven, ontstaan er volgens mij meer verschillende invullingen van onderwijs. Als je het niet eens bent met het onderwijs op een bepaalde school, dan kun je naar een andere school gaan die misschien sommige democratische waarden afwijst, zoals de Platoschool.

Met Biesta ben ik het ook niet eens omdat het wel heel mooi klinkt 'voor altijd met anderen in dezelfde wereld leven', maar volgens mij ligt daar toch gewoon een democratisch uitgangspunt aan ten grondslag van iedereen moet kunnen meedoen. Dat gaat mij dus ook te weinig uit van de mogelijkheid om democratie te bekritisieren of misschien zelfs wel af te schaffen als dat beter is.

Wat dat betreft hebben Gutmann en Biesta volgens mij allebei een opvatting die stiekem indoctrinerend is, omdat democratie toch het uitgangspunt blijft en er te weinig ruimte is voor het stimuleren van opvattingen die tegen democratische waarden ingaan. Volgens mij zou het onderwijs niet vrijblijvend worden van het stimuleren van opvattingen die niet uitgaan van democratisch burgerschap, maar ermee verrijkt worden.

Ik ben het dan ook niet eens met wat er in tekst 5 staat. Ik denk niet dat die ouders gek zijn of dat leerlingen op de Platoschool geen gelijke kansen hebben gehad. Een school die leerlingen volgens een hiërarchisch idee allerlei bijzondere vakken en vaardigheden bijbrengt en niet bezig is met democratisering, moet gewoon kunnen bestaan. Dat die leerlingen het later, nadat ze van school af zijn, een beetje moeilijk hebben in de samenleving kun je zien als iets dat vervelend voor ze is, maar volgens mij kan het ze ook op andere gedachten brengen over democratie en samenleven. Leerlingen van de Platoschool hebben dus misschien andere dingen geleerd, maar daarmee is nog niet gezegd dat ze geen gelijke kansen krijgen.

4

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

13 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg dat de overheid zich volgens Friedman met het onderwijs op de Platoschool mag bemoeien voor zover het om de kwaliteit van onderwijs gaat, met een extern effect (burgerschapsvaardigheden / leiderschapscapaciteiten / bepaalde mate van geletterdheid/kennis/acceptatie van een gedeelde set van waarden) dat voordelen biedt aan veel burgers / de samenleving als geheel 1
- een uitleg dat de overheid zich volgens Friedman niet mag bemoeien met wat er op de Platoschool wordt onderwezen voor zover het om de invulling/organisatie van onderwijs gaat 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Friedmans externe effecten van onderwijs zijn effecten die niet zozeer (financieel) goed zijn voor individuen, maar die goed zijn voor veel burgers en voor de samenleving als geheel. Het zijn voordelen waarvan burgers niet kunnen weten wie ze in ruil voor die voordelen moeten betalen. Burgerschapsvaardigheden zijn een voorbeeld van zo'n extern effect. Volgens Friedman mag de overheid eisen stellen aan de kwaliteit van het onderwijs, voor zover het om dit soort democratische externe effecten gaat. Op de Platoschool leren de leerlingen ook de gewone basisschoolstof zoals lezen en schrijven. 1
- Overheidsbemoeienis met de invulling van het onderwijs, bijvoorbeeld het aanbieden van Indiase dans en meditatie zoals op de Platoschool, zou volgens Friedman de vrijheid van burgers aantasten. In dat opzicht mag de overheid zich volgens Friedman niet bemoeien met het onderwijs op de Platoschool. 1

14 maximumscore 1

Een goed antwoord bevat een argument voor het verspreiden van de bundel met kwetsende strafgedichten met de opvatting van Mill dat kwetsende meningen niet verboden moeten worden: vergroten van maatschappelijk welzijn / beschermen van individuele burgers.

voorbeeld van een goed antwoord:

Kwetsende meningen kunnen volgens Mill een maatschappelijk belang dienen. Daarom vindt hij dat kwetsende meningen niet verboden moeten worden. In de situatie van de Platoschool was de directeur er misschien van overtuigd dat hij door de gedichten te bundelen en voor iedereen beschikbaar te maken, mensen opvoedde tot burgers die in de samenleving weten hoe ze zich wel en niet moeten gedragen. Dat mensen werden uitgelachen en zich gekwetst voelden, diende in de ogen van de directeur dus misschien een maatschappelijk belang.

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

15 maximumscore 1

Een goed antwoord bevat een weergave dat er volgens Mill alleen reden zou zijn om de vrijheid van meningsuiting in te perken als uitingen onmiddellijk en vrijwel zeker overgaan in geweld.

voorbeeld van een goed antwoord:

Alleen als er sprake is van een openlijke aansporing tot direct geweld met onmiddellijke gevolgen, mag er volgens Mill worden ingegrepen en mag de vrijheid van meningsuiting worden beperkt.

16 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg dat volgens Rousseau mensen door het samenleven hun natuurlijke vrijheid zijn verloren, met zijn begrippen 'zelfliefde' en 'eigenliefde': door het samenleven gaat ijdelheid/vergelijking met anderen (eigenliefde) het contact met de innerlijke stem (zelfliefde) overheersen 1
- een uitleg dat volgens Rousseau mensen door het samenleven hun natuurlijke vrijheid zijn verloren, met tekst 7: door de regels/het kneden van de school vervreemde de leerling van zijn autonome vrijheid van 'zijn wie hij is' 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- In een moderne samenleving zijn mensen volgens Rousseau hun natuurlijke vrijheid verloren omdat ze zichzelf vergelijken met anderen (eigenliefde). Deze eigenliefde gaat overheersen waardoor je het contact met je innerlijke stem (zelfliefde) verliest en niet meer vrij bent. 1
- De jongen in tekst 7 kan niet zijn wie hij is. Hij is door het samenleven onder de 'knedende' regels van de school zijn autonomie verloren. Hij vervreemde van zichzelf en verloor daardoor zijn natuurlijke vrijheid. 1

17 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een weergave van wat Kelsen bedoelt met een relativistische werelddeschuwing: inzicht in de absolute waarheid is onmogelijk voor mensen 1
- een uitleg dat het verbieden van de Platoschool niet past bij een relativistische werelddeschuwing: uitingen van levensovertuigingen kunnen niet verboden worden omdat er geen grond is waarop je kunt zeggen dat de ene levensovertuiging minder waar/goed is dan de andere 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

voorbeeld van een goed antwoord:

- Een relativistische wereldbeschouwing houdt in dat je ervan uitgaat dat inzicht in de absolute waarheid onmogelijk is voor mensen. 1
- Je kunt in een relativistische wereldbeschouwing dus niet zeggen dat de ene levensovertuiging meer waar of beter is dan de andere. Er is dus geen basis waarop je uitingen van die levensovertuiging, zoals die van de Platoschool, kunt verbieden. Wat wel kan, is strafbaar handelen veroordelen door de rechter, zoals is gebeurd bij de Platoschool. Maar een relativistische wereldbeschouwing staat toe dat een ondemocratische school als de Platoschool bestaat en mag blijven bestaan. 1

18 maximumscore 1

Een goed antwoord bevat een argumentatie of de definitie van menselijke bloei van de Platoschool aansluit bij Dahls opvatting over menselijke bloei dat mensen zelfstandig/verantwoordelijk/betrokken zijn.

voorbeeld van een goed antwoord:

- Ik denk dat de definitie van menselijke bloei van de Platoschool op zich wel aansluit bij Dahls opvatting over menselijke bloei. Als je kinderen laat uitgroeien tot gelukkige mensen met spiritueel en filosofisch bewustzijn, dan verwacht ik dat deze mensen allerlei filosofische en spirituele visies hebben ontwikkeld om zelfstandig te kunnen oordelen over dingen die goed zijn gegaan en dingen die zijn misgegaan. Zelfstandigheid en betrokkenheid zoals Dahl van belang vindt voor menselijke bloei kun je dus volgens mij heel goed aanleren met filosofie en spiritualiteit.

of

- Ik denk niet dat de definitie van de Platoschool aansluit bij Dahls opvatting over menselijke bloei. Kinderen laten uitgroeien tot gelukkige mensen met een spiritueel en filosofisch bewustzijn kan ook zonder dat mensen zelfstandig en betrokken zijn. De Platoschool zelf is daar een voorbeeld van. Die kinderen konden niet zelfstandig conflicten oplossen. En zeggen dat je meditatielessen een verrijking vindt terwijl er ook kinderen gekwetst worden, getuigt niet van heel grote betrokkenheid bij anderen.

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

Opgave 3 Alle mensen zijn sterfelijk

19 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een weergave van wat het begrip 'deugd' inhoudt volgens Aristoteles: het juiste midden tussen twee extremen / een goede karakterhouding 1
- een uitleg van Aristoteles' begrip 'deugd' met een voorbeeld uit Fosca's leven 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- De deugd volgens Aristoteles is een houding die je in staat stelt om een weloverwogen keuze te maken die het juiste midden is tussen twee extremen. 1
- Fosca's leven staat in het teken van het zoeken naar een goede manier om met de sterfelijke mensen om hem heen om te gaan. Hij wil van de ene kant niet onverschillig worden voor de sterfelijke mensen, maar hij wil ze van de andere kant ook niet zozeer met zijn kennis van een onsterfelijke beschermen dat ze niet meer vrij zijn om hun eigen leven te leiden. Zo zoekt hij naar het juiste midden tussen verschillende extremen. 1

20 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg wat het communitarisme inhoudt met het voorbeeld van Fosca en de andere inwoners van Carmona: het communitarisme benadrukt, zoals de inwoners van Carmona laten zien, dat mensen andere mensen nodig hebben om betekenisvol te kunnen leven 1
- een uitleg wat het liberalisme inhoudt met het voorbeeld van Fosca en de andere inwoners van Carmona: het liberalisme benadrukt net zoals Fosca het belang van individuele vrijheid 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Het communitarisme benadrukt het belang van de banden tussen mensen. De inwoners van Carmona voelen zich sterk verbonden met elkaar en met hun stad. Ze zijn zelfs bereid hun leven op te offeren voor hun stad. Dit past bij het communitarisme. 1
- Het liberalisme is gericht op de vrijheid van het individu. Een liberale leider zou proberen individuele vrijheden te vergroten. Dit zie je terug bij Fosca die vindt dat een leider zich moet inzetten voor een toename van individuele vrijheid en welvaart. 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

21 maximumscore 1

Een goed antwoord bevat een uitleg dat Fosca's idee van een rechtvaardige leider volgens Sandel niet neutraal is: ook de nadruk op individuele vrijheid is een opvatting over het goede leven en daarmee niet neutraal.

voorbeeld van een goed antwoord:

Volgens Sandel is de neutraliteit van opvattingen niet mogelijk, omdat je je bij opvattingen over rechtvaardigheid altijd baseert op opvattingen over het goede leven. Ook de nadruk op individuele vrijheid en welvaart is een specifieke opvatting over het goede leven.

22 maximumscore 1

Een goed antwoord bevat een uitleg dat neutraliteit in een democratie volgens Sandel ook onwenselijk is, omdat het de bereidheid om je in te zetten voor de samenleving / solidariteit ondergraaft.

voorbeeld van een goed antwoord:

Volgens Sandel ondergraaft een neutrale staat de solidariteit tussen burgers. Het is van belang dat burgers in het publieke domein van gedachten wisselen over het goede leven, zodat mensen elkaar leren begrijpen en leren verdragen.

23 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg dat Nietzsche de moraal van het christendom een slavenmoraal noemt, omdat de christelijke waarden in het belang van de zwakke mensen, slaven, zijn 1
- een uitleg dat Karel V volgens Nietzsche geen Übermensch is: Karel V vertrouwt niet op zichzelf maar op God 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Volgens Nietzsche is de moraal van het christendom een slavenmoraal omdat de waarden van het christendom, zoals gelijkheid, solidariteit en medelijden, in het belang van zwakke mensen, slaven, zijn. Volgens Nietzsche is het christendom hypocriet omdat de christelijke moraal een middel is om sterke mensen te overheersen. 1
- Karel V vraagt zich af of wat hij doet wel goed is. Hij vertrouwt daarbij niet op zichzelf of zijn eigen waarden maar hij vraagt zich af wat God ervan zou vinden. Hij is dus niet 'voorbij goed en kwaad' maar volgt wat hij denkt dat God juist zou vinden. Een Übermensch vertrouwt alleen op zichzelf en heeft God niet nodig. Karel V is daarom geen Übermensch. 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

24 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg dat een inhuldiging van een staatshoofd door een paus niet mogelijk is in een lekenstaat, omdat in een lekenstaat religie niet zichtbaar aanwezig mag zijn in delen van het publieke domein waar de staat of vertegenwoordigers van de staat optreden 1
- een argumentatie of een inhuldiging van een staatshoofd door een paus mogelijk is in het multiculturele model 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- In een lekenstaat kan een inhuldiging van een staatshoofd geen religieuze aangelegenheid zijn, omdat religie geen rol mag spelen in het publieke domein waar vertegenwoordigers van de staat, zoals een staatshoofd, aanwezig zijn. Het is dus onmogelijk dat een paus de inhuldiging van een staatshoofd zou voltrekken. 1
- Ik vind dat in het multiculturele model een inhuldiging van een staatshoofd door de paus mogelijk is. Een voorwaarde is wel dat verschillende religies en culturen op voet van gelijkheid aanwezig zijn in het publieke domein. Zo zouden andere religies ook een belangrijke rol moeten spelen bij deze inhuldiging. 1

of

- In het multiculturele model kunnen religieuze uitingen een plek hebben in het publieke domein. Een voorwaarde is dat verschillende religies op voet van gelijkheid aanwezig zijn. Dit is niet het geval als de paus een koning inhuldigt. Daarom vind ik dat de inhuldiging van een staatshoofd door de paus in het multiculturele model onmogelijk is. 1

25 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg dat burgers in een directe democratie volgens Rousseau vrij kunnen zijn, met het begrip 'sociaal contract': burgers kunnen hun verloren vrijheid terugwinnen door het sluiten van een sociaal contract waarmee ze zichzelf de wet stellen 1
- een uitleg dat burgers in een directe democratie volgens Rousseau vrij kunnen zijn, met de verzoening van vrijheid en gelijkheid: gelijke verplichting leidt tot vrijheid 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

voorbeeld van een goed antwoord:

- Volgens Rousseau zijn we onze natuurlijke vrijheid verloren. Deze vrijheid kunnen we terugwinnen als we een sociaal contract afsluiten met alle medeburgers. Door dit contract zijn de burgers weer soeverein omdat ze zichzelf de wet stellen. Door deze afspraak herwint de burger in een directe democratie zijn vrijheid. 1
- Vrijheid en gelijkheid worden in een directe democratie met elkaar verzoend omdat de wederkerige verplichtingen van het sociaal contract voor iedereen in gelijke mate gelden en iedereen er in gelijke mate voordeel van heeft. De burgers zijn vrij omdat ze zichzelf de verplichtingen als vrij individu opleggen. 1

26 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een weergave van Parekhs verdediging tegen een van de drie bezwaren tegen een verbod op groepsbelediging: verschil tussen belediging en kritiek / verschillen tussen gemeenschappen / machtspositie van een groep 1
- een uitleg met deze verdediging dat het boek *De tweede sekse* volgens Parekh niet verboden zou moeten worden: het boek bevat een kritiek en geen belediging / de mannelijke maatschappij wijst niet een duidelijk afgebakende groep aan / de mannen in Frankrijk vormen geen kwetsbare groep 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Volgens Parekh zou een mogelijk bezwaar tegen het verbod op groepsbelediging kunnen zijn dat het niet de beste manier is om een groep te beschermen. Groepen zouden zich beter kunnen verdedigen door middel van een debat. Parekh is het hier niet mee eens en verdedigt het verbod op groepsbelediging met de vaststelling dat bepaalde gemeenschappen extra kwetsbaar zijn voor laster. Debat veronderstelt een vorm van gelijkheid die soms ontbreekt. 1
- Bij de afweging of een belediging verboden moet worden, speelt de zwakte van de groep mee. De Franse mannen waren in de jaren 50 van de vorige eeuw niet een zwakke groep in de maatschappij die door de wet extra beschermd moest worden. Daarom hoeft de publicatie van *De tweede sekse* ook niet verboden te worden. 1

5 Aanleveren scores

Verwerk de scores van de alfabetisch eerste tien kandidaten per examinerator in de applicatie Wolf. Cito gebruikt deze gegevens voor de analyse van de examens. Om de gegevens voor dit doel met Cito uit te wisselen dient u ze uiterlijk op 23 mei te accorderen.

Ook na 23 mei kunt u nog tot en met 11 juni gegevens voor Cito accorderen. Deze gegevens worden niet meer meegenomen in de hierboven genoemde analyses, maar worden wel meegenomen bij het genereren van de groepsrapportage.

Na accordering voor Cito kunt u in Wolf de gegevens nog wijzigen om ze vervolgens vrij te geven voor het overleg met de externe corrector. Deze optie is relevant als u Wolf ook gebruikt voor uitwisseling van de gegevens met de externe corrector.

tweede tijdvak

Ook in het tweede tijdvak wordt de normering mede gebaseerd op door kandidaten behaalde scores. Wissel te zijner tijd ook voor al uw tweede-tijdvak-kandidaten de scores uit met Cito via Wolf. Dit geldt **niet** voor de aangewezen vakken.

6 Bronvermeldingen

tekst 1, 2 en 3	Jason Brennan, <i>Against Democracy</i> , Princeton University Press, 2016
tekst 4, 6 en 7	2Doc, <i>De Platoschool</i> , bnnvara, 2023
tekst 5	vprogids.nl/2023/9/inhoud/artikelen/p23--Een-harde-les.html , 2023